

Морально-етичні основи особистісного розвитку педагога

Вихідним теоретичним положенням у вирішенні нами проблеми особистісного розвитку педагога є думка В.А.Сухомлинського, що підвищення культури особистості не може здійснюватися без моральної "насиченості" змісту освіти. Слід зазначити, що без серйозного духовно-морального удосконалення особистості "психологічна технологія" сама по собі не принесе користі, якщо свідомість людини заклопотана дріб'язковими проблемами егоїстичної спрямованості.

Ще давньогрецьки філософи вважали, що характер людини визначає її долю. В нашому дослідженні ми визначаємо поняття "*характер*" як набір стійких особистісних тенденцій, які проявляються у поведінці людини у вигляді певних характерологічних рис.

В нашому дослідженні розглядається категорія "*характерологічна культура*" особистості педагога як еквівалент поняття "*культура характеру*", і означає увсвідомленість, конструктивність, узгодженість, характерологічних рис, ціннісне ставлення людини до моральних якостей (чесності, доброчинності, поваги до людей, совісності, альтруїзму, відповідальності, працьовитості, організованості), що забезпечує сформованість моральних ставлень людини до дійсності, адекватність її поведінки та високий рівень життєтворчості особистості.

Отже, *характер* є *потенційною передумовою особистісного розвитку*, який може бути як конструктивним, так і деструктивним. Невротичний особистісний розвиток проявляється у формуванні *невротичного характеру*, який виступає як сукупність *стійких невротичних тенденцій* і є альтернативою характерологічної культури особистості.

Нами розроблено *структуру характерологічної культури особистості*, яка має три компоненти: *духовно-моральний, емоційно-вольовий та морально-комунікативний*. Кожний з цих компонентів має певне змістове наповнення (сукупність окремих характерологічних рис) і може мати різну ступінь сформованості (в залежності від ступеню засвоєння і актуалізації у житті конструктивних характерологічних рис особистості).

Основним компонентом є *духовно-моральний*, який спирається на духовно-моральні цінності особистості (доброчинність, повага до людей, совісність, альтруїзм), які згодом стають характерологічними рисами людини. Слід зазначити, що моральні цінності, які тільки декларуються вчителем, але не є його характерологічними рисами, не мають ефективного педагогічного впливу на формування особистості учня, оскільки не підкріплюються живим прикладом конкретних морально-поведінкових дій та вчинків з боку педагога.

Наступними рисами характеру, які забезпечують втілення духовно-моральних цінностей у життя, виступають розвинутий самоконтроль, організованість, працьовитість, цілеспрямованість, які ми можемо віднести до *емоційно-вольового* компоненту характерологічної культури особистості. Даний блок якостей як стійких емоційно-вольових тенденцій дозволяє людині здійснювати моральну регуляцію власної поведінки.

Третій блок якостей педагога, які допомагають йому творчо реалізовувати

моральні цінності у спілкуванні з учнями є *морально-комунікативні* риси (щирість, довіра, уважність, гнучкість, поступливість, послідовність, емпатійність). На відміну від суто комунікативних якостей (комунікабельності, товариськості, толерантності), *морально-комунікативні* характерологічні якості дозволяють здійснювати не просто спілкування, а *моральне* спілкування, яке являє собою якісно новий рівень міжособистісних комунікацій, що базується на безумовному визнанні цінності іншої особистості і спрямоване на її моральне піднесення.

Ці компоненти пов'язані між собою та взаємообумовлюють один одний. В якості *базисного* (провідного) *компонента* ми розглядаємо *духовно-моральний*, оскільки педагогічна діяльність, що не одухотворена моральним змістом, втрачає позитивний сенс і є засобом лише прагматичного самоствердження педагога. Духовно-моральні цінності детермінують не тільки нижчі рівні структури особистості, а й визначають вектор загального особистісного розвитку вчителя.

Виходячи з особистісного, ціннісно-рефлексивно-креативного підходу, запропонованого В.В.Рибалкою, кожний з компонентів характерологічної культури може функціонувати на трьох рівнях: *рефлексивному*, *ціннісному* та *креативному*. Тобто, повноцінний особистісний розвиток педагога має відбуватися завдяки формуванню означених вище морально-психологічних якостей як стійких особистісних тенденцій шляхом поступового засвоєння людиною відповідних цінностей на рефлексивному, ціннісному та творчому рівнях.

На *рефлексивному* рівні відбувається усвідомлення людиною у собі певних характерологічних рис. На *ціннісному* рівні людина починає свідомо оцінювати конструктивні характерологічні риси як значущі для себе характеристики, до яких вона має прагнути у своєму самовихованні. На *креативному* рівні означені характерологічні риси як багаторазово повторювані тенденції виступають показниками актуалізації в поведінці моральних цінностей.

Знання змісту й особливостей розвитку кожного з компонентів на рефлексивному, ціннісному та креативному рівнях дозволяє визначати характер особистості, психологічні чинники її розвитку, а також зрозуміти сутність механізмів психологічної компенсації у разі виникнення психологічних або професійних проблем у діяльності педагога.

Слід пам'ятати, що чинником зниження ефективності навчального процесу унаслідок порушення стосунків між учнем та вчителем є наявність невротичних рис педагога, які загострюють міжособистісні конфлікти і підсвідомо викликають невротичний розвиток особистості учня.

Тобто такі характерологічні якості як безвідповідальність, нездатність до морального вибору, неповага до людей, нещирість, малодушність, безсовісність, егоїзм, відсутність самоконтролю, емоційна нестійкість, надто висока тривожність, фрустрація, зовнішній локус контролю, неорганізованість, імпульсивність, непослідовність у діях, пасивність у спілкуванні, ригідність, ворожість, недовіра до людей, впертість тощо є невротичними рисами характеру (наслідком деструктивного – невротичного або психотичного – розвитку особистості) і одночасно чинниками спотворення стилю професійної діяльності і якості особистісного функціонування педагога, а також факторами порушення

взаємостосунків з учнями і виникнення психологічних та професійних проблем.

Якщо у педагога нерозвинутий духовно-моральний компонент (тобто особистість відрізняється егоїстичністю, неповажністю до учнів, малодушністю, безвідповідальністю, нещирістю, не спирається на моральні принципи, не може зробити моральний вибір і визнати своїх помилок) то, скоріш за все, у цього вчителя превалює істеричний або імпульсивний невротичний характер, який спотворює його стиль професійної діяльності та взаємостосунки з учнями. Якщо педагог має вади емоційно-вольового компоненту характерологічної культури (відсутність самоконтролю, емоційну нестійкість, виражену психічну напругу (тривожність, фрустрацію), неорганізованість, імпульсивність, некеровану агресивність, непослідовність у діях), то маємо справу з людиною, схильною до імпульсивного невротичного характеру, який знижує ефективність педагогічної діяльності. Несформованість морально-комунікативного компоненту проявляється у пасивності у спілкуванні, відстороненості, ворожості, недовірі людям, байдужості, впертості, що також є передумовою педагогічно-професійної непридатності.

Повноцінний особистісний розвиток педагога має відбуватися завдяки формуванню означених вище моральних якостей особистості як стійких характерологічних тенденцій (духовно-моральних, емоційно-вольових та морально-комунікативних) шляхом поступового засвоєння відповідних цінностей на рефлексивному, ціннісному та творчому рівнях.

Спочатку людина має *усвідомити* необхідність самовиховання в собі певних (наприклад, моральних) рис, потім сформувати *ціннісно-моральне ставлення* до себе, до людей, до праці і явищ дійсності і, нарешті, навчитись *творчо викотистовувати* в своєму житті навички здійснення вольового морального вибору, моральних вчинків, завдяки чому відбувається не тільки оптимізація міжособистісного спілкування педагога з учнями, а й підвищення загального рівня психологічної культури та особистісного функціонування вчителя.

Формувальна частина нашого дослідження базується на застосуванні комплексного тренінгу розвитку характерологічної культури, який передбачає поєднання таких методів: бесіди, диспути, самоаналіз, психодіагностика з повідомленням результатів тестування, ігрові вправи, рольові ігри, рефлексія отриманого досвіду. Методика проведення психологічного тренінгу розвитку характерологічної культури розрахована на 4 заняття по 2 академічних години. Експериментальною роботою було охоплено 10 педагогічних працівників київського професійного ліцею транспорту.

В ході формувального експерименту ми отримали такі основні результати:

а) ступінь самоусвідомлення педагогічними працівниками власних морально-характерологічних рис з досить низького рівня змістилася на середній.

б) почався процес формування позитивного ставлення педагогічних працівників до самовиховання власного характеру як до ефективного засобу особистісного зростання, набуття психологічної культури та гармонізації стосунків з оточуючими.

Аналіз результатів дослідження дозволив зробити висновки, що участь у згаданому тренінгу сприяє включенню до системи особистісних цінностей педагогів моральних цінностей (симпатії, довіри, уважності, поваги до людей, поступливості, чесності, безкорисливості, совісності, альтруїзму), які згодом стають

характерологічними рисами і є основою для подальшого свідомого розвитку характерологічної культури особистості.